

Ткаченко О.А.
студент філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса
Шевченка

КРИЗОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ДЕРЖАВИ ЗАГАЛЬНОГО ПРОЦВІТАННЯ ТА ПОТЕНЦІАЛ ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯ У XXI СТОЛІТТІ

Середина минулого XX століття відзначилась надзвичайними економічним зростанням та поширенням вільного доступу до процесів суспільної взаємодії у значній кількості країн. Все створило можливість втілення в дійсності ряду ідеологічних проєктів державного устрою, орієнтованих на забезпечення соціальних прав та потреб громадян. У найбільш розвинених країнах світу це набуло форми «держави загального процвітання» (Welfare state). Автори посібнику «Держава загального процвітання та соціал-демократія» від «Академії соціальної демократії» надають таке визначення цьому явищу:

«це означає демократичну державу, яка відповідно до своєї конституції, не тільки надає правові гарантії основних особистих та економічних свобод, але також здійснює юридичні, фінансові та матеріальні заходи вирівнювання соціальних відмінностей та напруженості» [5, с. 10]. Отже як бачимо держава загального добробуту фактично є різновидом держави із забезпеченням основних соціальних прав (соціальної держави) із специфічними ознаками. А саме : край масштабним характером посилення такого забезпечення і демократичним характером свого політичного функціонування. Тим не менш, не дивлячись на такі позитивні ознаки, держава загального добробуту зазнала значної кризи у 1970-1980 роках. За цим у передових розвинених країнах основні її елементи були згорнуті та їх відновлення навіть не розглядається у перспективі. Але виступає це дійсним у наш постмодерний час чи є результатом

деформації уявлень про соціальну реальність?

Наведемо перелік ознак, які перш за все виводять як кризові для держави загального процвітання. Такими виступають:

- знищення приватної підприємницької ініціативи за рахунок масштабного перерозподілом статків заможних громадян через жорстке прогресивне оподаткування.

- проведення широких соціальних виплат за рахунок необмеженого дефіциту бюджету, що призводить до сильної інфляції.

- надзвичайна глобалізація процесів та ринків виробництва та створення капіталу. У наслідок перетікання успішного виробництва з таких несприйнятливих умов високих податків та заробітних плат до інших країн;

- згортання демократії та перетворення на неефективну диктатуру через крайнє збільшення повноважень соціального управління у владних функціоналів. Тобто, аргумент «дороги до рабства» за авторством невпинного критика проектів держав соціального забезпечення, економіста Фрідріха фон Гаєка. Останній зазначав наступне з приводу перспектив трансформації суспільного ладу таким шляхом: «єдиною альтернативою підпорядкуванню безособовим і на перший погляд ірраціональним законам ринку являється підпорядкування такій же неконтрольованій волі якихось людей, тобто їх свавілля. Прагнучи позбавитися від оков, які вони нині відчують, люди не усвідомлюють, що окови авторитаризму, які вони надінуть на себе свідомо і із власної волі, виявляться набагато тяжчими» [4, с. 92]

Звертаючись до аналізу першого з цих аргументів, варто зазначити, що він окреслює собою фікцію, яку до речі підтримують і певні прихильники держави загального процвітання. Адже в якій формі громадяни сплачують податки та отримують соціальні видатки? В грошах, які створюються і самою державою. Тобто щоб отримати грошові ресурси для соціальних програм, державі немає потреби вилучати їх в одних

членів свого політичного організму та передавати іншим. Так дійсно це мало б сенс у країнах із недостатньо розвинутою економікою, валюта яких має слабкий попит і тримається у своїй стабільності на прив'язці до валюти інших країн або коштовностей. У такому разі уряд не може видавати в обіг необмежену кількість грошей, адже в разі, якщо йому нададуть запит виплатити ці зобов'язання в іноземній валюті, він стане неплатоспроможним. Але це не стосується країн з розвинутою економікою, яка слугує основою стабільності та високого попиту їх валюти. Тож уряди розвинутих країн без побоювань можуть у розумних розмірах друкувати валюту для соціальних програм. Як зазначає з цього приводу один з видатних дослідників фінансової політики сьогодення Рендалл Рей: «Використання податків задля зміни розподілу доходу і багатства. Хоч здається, що це пов'язано із сучасною прогресивною вимогою підняття податків багатим, це не прив'язується до вимог підняття виплат бідним. ... Є хибне розуміння, що щоб допомогти бідним, потрібні податки, що сплачують багаті. Потрібен же попередній розподіл, а не перерозподіл» [17, с. 248, 252]. У наслідку за розгортанням держави загального добробуту відсутня необхідність обтяжувати край високими податками представників заможних прошарків суспільства. Єдиною метою, для якої вони можуть бути впроваджені лише помірковані прогресивні податки є часткове згладження майнової нерівності у суспільстві при залишенні для багатих громадян стимулу і подальше нарощувати доходи.

Перейдемо тепер до другого критерію, який стосується цієї ж сфери. Якщо уряди країн із розвинутою економікою є впевненими у стабільності власної валюти та володіють значним контролем над її обігом, то й високої інфляції вони не допустять. Адже, у розпорядженні представників влади там завжди є безліч ефективних інструментів, як стимулювати громадян перевести запозичення з однієї форми в нішу і таким чином запобігти тиску

грошової маси на інфляційні оберти. Тож за необхідності демократична влада у таких країнах має точну можливість впроваджувати широкі соціальні програми в тому числі й за рахунок переведення бюджету у дефіцит. Можна і надалі неухильно стояти на позиції, що країни з впровадженням такої політики неминуче чекає гіперінфляція та економічна криза. Але як тоді описати ситуацію у Японії, де як раз таки у другій половині XX століття були наявні ряд ознак держави загального процвітання. І де на 2016 рік державний борг складав 239, 2% Валового національного продукту і значний економічний занепад в ній не спостерігався.

У межах подальших критичних зауважень фокус переводиться з економічного на політичний простір держави загального добробуту. Згідно з аргументами подібного характеру у межах таких державних проектів відбувається надмірне розширення повноважень соціального регулювання та контролю у владних управлінців. Останнє ж неминуче призведе до підриву демократичності режиму та згортання політичних свобод (тобто до «дороги до рабства», про що особливо часто зазначають прихильники схожих з Гаєком поглядів - лібертаріанства). Однак, неспроможність таких аргументів доволі просто демонструється завдяки декільком додатковими дослідницькими умовиводами. Таким є «ефект Червоної королеви» за авторством політичного науковця Дарона Аджемоглу. Згідно з цим концептом у демократичних країнах державна влада і суспільство розвиваються паралельно. Тобто, якщо позиції влади посилюються, то представники суспільства не відстають від неї, розвиваючи нові способи контролю за владою. В сучасному світі такими слугують впровадження системи електронної демократії та посилення ролі контролю ЗМІ поруч зі збереженням старих форм підзвітності влади громадськості та системи стримувань та противаг. Оптимально охарактеризував дію «ефекту Червоної королеви» дослідник українського аналітичного центру VoxUkraine Віталій

Проценко: «Гаск помилився, оскільки не враховував динамічний ефект Червоної Королеви. Зміцнення держави — не проблема, якщо паралельно зміцнюється суспільство. Якщо держава стає сильнішою, отримуючи більше ресурсів і повноважень, суспільство може реорганізуватися і зміцнити власну спроможність. Це сталося у багатьох Західноєвропейських країнах: у певній мірі у Великобританії і значно більше у скандинавських країнах. У відповідь на зростання державної бюрократії, виникли нові способи суспільства тримати її підзвітною» [15].

Такий теоретичний конструкт відображає, чому не дивлячись на певне послаблення ефективності функціонування, політичні устрої у країнах з державами загального добробуту не перетворились на системи авторитарного зусилля. Особливо ефективно «ефект Червоної королеви» дійсно реалізувався у країнах, де держави загального добробуту були розбудовані наймасштабніше, тобто у Скандинавських. За незалежними показниками це фіксується, наприклад, у позиціях цих країн у Світовому індексі демократії на 2018 рік, де Норвегія посідає 1 місце, Швеція - 3, Данія - 5. Щодо ж до розвитку новітніх форм демократичного контролю, то й у вимірюваннях цих критеріїв ці держави теж знаходяться на найвищих позиціях. Так за світовим Індексом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на 2017 рік Данія обіймає 4 сходинку, Норвегія - 8, Швеція - 11.

Наступна позиція стосується місця держави загального процвітання вже не само по собі економічно та політично, а в цілому у структурі світової економіки. Перш за все варто зазначити, що світова економіка не може і не буде функціонувати як абсолютно вільний ринок. Бо ж основною орієнтацією суб'єктів у її межах на разі є накопичення прибутку. А за економічною наукою ситуація вільного ринку передбачає й умови абсолютно вільної та відкритої конкуренції. Тобто співмірних умов усіх продавців перед покупцями, однакового доступу останніх до інформації щодо усіх аспектів обміну

товарів, взаємоповаги кожним свободи економічної діяльності кожного та невикористання прихованих засобів економічної конкуренції. А за таких обставин накопичення прибутку є абсолютно неможливим. Адже для останнього є необхідними переваги над конкурентами, які досягаються за рахунок додаткових засобів їх перевершення. На світовій же арені основним подібним інструментом є держава, що захищає своїх підприємців у змаганні з іноземними. Тут доцільно навести такі слова американського макросоціолога Еммануїл Валлерстайн: «Для того, щоб підприємцям накопичити певну кількість капіталу, виробникам потрібна квазімонополія. Якщо вона в них є, то вони зможуть продавати свої продукти за цінами, що істотно перебільшують виробничі витрати. Відповідно реальний прибуток потребує обмеження вільного ринку та конкуренції, тобто квазімонополії. Квазімонополії ж можуть існувати лише, якщо ринок не є вільним від участі держави» [7, с. 26]. Останнім часом держава загального добробуту частково дійсно стала програвати у сфері ставок податків та ціни робочої сили, що є високими через політику соціального забезпечення. Програвати порівняно з іншими країнами, що нещодавно відкрились для економічної взаємодії з відсутністю такої взаємодії, і тому там немає і високого рівня оподаткування та ціни робітничої сили. Але в державах загально процвітання є наявними ще ряд переваг, аби підприємці не покидали їх у переміщенні до таких країн. Це, по-перше, ґрунтовно встановлене верховенства дотримання права, в тому числі й власності. По-друге, надзвичайно високий рівень технологічного забезпечення. Тож за словами з посібника «Держава загального процвітання та соціал-

демократія»: «встановлене налаштування народного господарства, яке включає державу громадського добробуту - працює таким чином, щоб дозволити спеціалізацію в релевантних відносних перевагах. Очікування є такими, що в тих країнах, в яких держава загального добробуту вже

розвилася, інтенсифікація міжнародної торгівлі призводитиме до її подальшого розширення. У цьому виді глобалізація не обов'язково наражає на небезпеку державу громадського добробуту» [29, с. 48].

Отже, значна частина критичних аргументів щодо держави загального добробуту була або повністю неправомірною, або лише частково відображала кризові складові її стану у 19701980-роках. Безумовно існує ряд позицій, що без викривлень відображають аспекти занепаду держави загального процвітання у той час: істотні зміни структури виробництва, соціальної стратифікації та відображення політичних інтересів цих соціальних груп. Тим не менш, в узгодженості з неправомірністю першого ряду аргументів це означає, що нині скорелювавши механізми держави загального добробуту під відповідні суспільні виклики часу, її можна відродити у розвинених демократичних країнах. Адже ключовими гаслами функціонування цих суспільств є забезпеченість існування людини у соціальному ключі та свобода її дій у політичному. А де за всю історію людства був досягнутий паралельно високий рівень цих показників, як не у державах загального добробуту.

Список використаних джерел:

1. Валлерстайн И., Коллинз Р., Манн М. та інші Есть ли будущее у капитализма?/ Иммануил Валлерстайн, Ренделл Коллинз, Майкл Манн та інші - Москва:Издательство Института Гайдара, 2015.

2. Проценко В. Приборкати «Левіафана», або Як змусити державу працювати. Продовження «Чому нації занепадають» [електронний ресурс] / Віталій Проценко. - Режим доступу: https://voxukraine.org/longreads/why-nations-fail/index.html?fbclid=IwAR2cW8UV3N6vht-Y_iVVJxd0ItjV8qUomwvY9J5ozSh0CMEHdZSxc08Pv7s

3. Рей Р. Сучасна теорія грошей / Рендал Рей. - Київ: Наш формат, 2017. -480 с.

4. Хайек Ф. Дорога к рабству / Фридрих Август фон Хайек. — Москва: Новое издательство, 2005. — 264 с.
5. Petring Al. et al. Welfare State and Social Democracy. Social Democracy Reader № 3 / Alexander Petring et al. - Berlin: Division for International Cooperation, 2012 -157 p.